

การพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย: การวิจัยเชิงสำรวจ

Democratic Skill Development for Young Children: A Survey Research

จีระพันธุ์ พูลพัฒน์¹ และ จิราพร รอดพ่วง²

Cheerapan Bhulpat and Jiraporn Rodpuang

บทคัดย่อ

งานวิจัยเชิงสำรวจนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาคุณลักษณะของเด็กปฐมวัยที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะประชาธิปไตย และ 2) ศึกษาแนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยของสถานศึกษาปฐมวัย ตัวอย่าง ได้แก่ ผู้บริหาร ครูประจำชั้นระดับอนุบาล อาจารย์และนักศึกษา สาขาวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย จำนวน 207 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1) คุณลักษณะของเด็กปฐมวัยที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะประชาธิปไตยแต่ละข้อมีความสำคัญอยู่ในระดับมากและมากที่สุด คุณลักษณะที่มีความสำคัญอันดับแรก คือ เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น รองลงมา คือ เคารพข้อตกลง กฎ กติกา และมีส่วนร่วมในการทำงานกับกลุ่มและเรียนรู้จากกลุ่ม 2) แนวทางการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยให้แก่เด็กปฐมวัยในสถานศึกษามีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ อันดับแรก คือ บูรณาการผ่านการเล่นและลงมือกระทำจากประสบการณ์ตรงให้เกิดความเข้าใจและได้ซึมซับทักษะประชาธิปไตย รองลงมา คือ ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จิตสำนึก และวินัยในตนเองในทุกกิจกรรมประจำวันตามโอกาสและเหมาะสมกับวัย และให้เด็กร่วมกันคิด ใช้เหตุผลตามวัยในการกำหนดข้อตกลงในห้องเรียน และการเคารพข้อตกลง กฎ กติกา

คำสำคัญ: การพัฒนา / เด็กปฐมวัย / ทักษะประชาธิปไตย

Article Info: Received 16 May, 2019; Received in revised form 8 July, 2019; Accepted 9 July, 2019

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาการประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

Lecturer in Elementary Education Division, Faculty of Education, Suan Dusit University

² อาจารย์ประจำสาขาวิชาการประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต อีเมล: jirapornr@hotmail.com

Lecturer in Elementary Education Division, Faculty of Education, Suan Dusit University Email: jirapornr@hotmail.com

Abstract

The objectives of this survey research were: 1) to study the young children's characteristics which lead to the democratic skills development and 2) to study the ways to develop the democratic skills in the school. The 207 samples composed of administrators, kindergarten teachers, lecturers and students from the early childhood education program were asked to complete the questionnaires. The frequency, percentage, means and standard deviation were used to analyze the data.

The results indicated that: 1) the importance of the democratic characteristics leading to democratic skills were found at the high and the highest levels; the first important characteristic is the respect of one's own right and the others, the second is the respect of the agreement, rules and regulations as well as participating in group working and learning from the group. 2) The proposed guidelines to develop the democratic skills in the school were ranked at the highest level of appropriateness. The first most appropriate one is integrating through play and direct experience from hand-on activities in order to help children to understand and absorb the skills. The other way is the cultivation of ethics, consciousness and self-discipline in daily activities depending on occasions and ages, allowing young children to think together and to give a reasonable explanation in making agreements in the classroom and respecting the agreements, rules and regulations.

KEYWORDS: DEVELOPMENT / YOUNG CHILDREN / DEMOCRATIC SKILL

บทนำ

ประชาธิปไตย หมายถึง การปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ข้อความดังกล่าว ประธานาธิบดีลินคอล์น แห่งสหรัฐอเมริกา ได้ให้ความหมายไว้ที่แสดงให้เห็นว่า การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบที่ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ สร้างสรรค์สังคมของตนเอง โดยเป็นผู้ที่มีสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาค ภายใต้กฎระเบียบของสังคม

สมบัติ อารังธัญวงศ์ (2551) ได้กล่าวถึง ประเทศไทยว่าได้มีการเปลี่ยนแปลง การปกครองจากรบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เมื่อปี พ.ศ. 2475

จนถึงปัจจุบัน ไทยก็ตกอยู่ในสภาพล้มลุกคลุกคลานมาโดยตลอด ประเทศไทยตกอยู่ภายใต้ระบอบเผด็จการเป็นส่วนใหญ่ทำให้ประชาชนไม่ได้รับการปลูกฝังและอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจ และมีศรัทธาต่อระบอบประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่องและจริงจัง ในการสถาปนาระบอบประชาธิปไตย ให้มีเสถียรภาพยั่งยืนบนแผ่นดินไทย ปัจจัยสำคัญคือ การสร้างเสริมให้ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจ และมีความศรัทธาต่อคุณค่าของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง การส่งเสริมประชาชนดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการปลูกฝังอบรม หล่อหลอมกลมกล่อมเกลาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งจากสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และจากสังคมโดยรวมอย่างต่อเนื่อง เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ จึงเป็นหน้าที่ของทุกภาคส่วนในสังคมที่จะช่วยกัน

นอกจากนี้ยังได้มีข้อเสนอแนะเชิงบริหารถึงกระบวนการปลูกฝัง อบรม กล่อมเกลาทางการเมืองเกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ควรมุ่งเน้นให้เยาวชนมีความรู้ความศรัทธา และความเชื่อมั่นที่จะนำไปปฏิบัติในชีวิตความเป็นจริง เพื่อให้หลักการของประชาธิปไตยเป็นวิถีดำเนินชีวิตที่แท้จริงด้วย

การที่ทุกคนจะเติบโตไปมีความรู้ความเข้าใจ นำวิถีประชาธิปไตยไปปฏิบัติได้ในวิถีชีวิตประจำวันนั้น ควรได้รับการหล่อหลอมตั้งแต่ปฐมวัย โดยจุดเริ่มต้น คือ ครอบครัว เมื่อเด็กเข้าสู่ระบบเพื่อรับการดูแล การพัฒนา และให้การศึกษาจากสถานศึกษาปฐมวัย จะมีบุคคลที่เกี่ยวข้องเพิ่มขึ้น คือ บุคลากรในสถานศึกษาเหล่านั้น ผู้ปกครองของเด็กในสถานศึกษา และเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่าง ๆ จากภายนอกที่เกี่ยวข้อง ถ้าทุกคนที่เกี่ยวข้องแวดล้อมตัวเด็กสามารถเป็นต้นแบบของประชาธิปไตย และประสานพลังกันช่วยดูแลเด็กให้ซึมซับหลักการแนวคิด และแนวทางปฏิบัติที่เป็นพื้นฐานในการเติบโตไปเป็นผู้ที่มีวิถีชีวิตประชาธิปไตยได้แล้ว น่าจะเชื่อได้ว่าเด็กปฐมวัยเหล่านี้จะเติบโตไปเป็นพลเมืองและพลโลกที่ศรัทธาในระบอบประชาธิปไตย

ประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข เวลามานจนถึงปัจจุบันทุกคนคงรับรู้ในลักษณะเดียวกันว่า คนในชาติยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ และเจตคติในเรื่องของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เพราะส่วนใหญ่มองประชาธิปไตยเพียงการเลือกตั้ง เพื่อให้ได้ตัวแทนเข้าสู่สภาโดยไม่ได้มองในมิติอื่นของ

ประชาธิปไตย ดังนั้นการได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารน่าจะได้สาระเกี่ยวกับคุณลักษณะของประชาธิปไตยที่จะนำไปสู่ทักษะประชาธิปไตย และแนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในเด็ก โดยเฉพาะเด็กปฐมวัยที่เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการพัฒนาทักษะพื้นฐานให้แก่เด็กด้วยความร่วมมือกัน พัฒนาได้ทั้งในส่วนของครอบครัว สถานศึกษาปฐมวัย และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

ทักษะประชาธิปไตย

ผู้วิจัยวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับทักษะประชาธิปไตย พบว่าคุณลักษณะที่ควรได้รับการพัฒนาเพื่อส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยมีทักษะประชาธิปไตย จากข้อเสนอแนะของบุคคลต่าง ๆ มีรายละเอียดนำเสนอในตาราง 1 ดังนี้

ตาราง 1 คุณลักษณะที่ควรได้รับการพัฒนาเพื่อส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยมีทักษะประชาธิปไตย

คุณลักษณะสำหรับการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย	
Gartrell (2012, 2013)	อรปวีณ์ แสงสนิท (2559)
กล่าวถึงทักษะประชาธิปไตยไว้ 5 ประเด็น	วิเคราะห์ข้อมูลจาก 7 แห่ง สรุปได้ดังนี้
1. การเป็นสมาชิกกลุ่ม	1. การเคารพความแตกต่าง
2. การเป็นบุคคลที่มีคุณค่า	2. ใช้เหตุผลในการคิดและตัดสินใจ
3. การแสดงอารมณ์ที่เหมาะสม	3. เปิดใจกว้าง
4. การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ด้วยตนเอง และร่วมมือกับคนอื่น	4. มีความรับผิดชอบ
5. การยอมรับลักษณะเฉพาะของคนอื่น	5. รู้จักสิทธิ
6. การคิดอย่างมีปัญญาและจริยธรรม	6. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
Moss (2007)	7. เคารพกฎกติกา
1. เคารพในความหลากหลาย	8. เคารพหลักความเสมอภาค
2. ยอมรับความคิดเห็น และแนวทางที่หลากหลาย	9. ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
3. ความคิดในการวิพากษ์วิจารณ์	10. แก้ปัญหาโดยสันติวิธี
4. การมีส่วนร่วมทางประชาธิปไตย	11. มีส่วนร่วมในสังคม
5. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	12. มีความรู้ มีการศึกษา

ตาราง 1 (ต่อ) คุณลักษณะที่ควรได้รับการพัฒนาเพื่อส่งเสริมให้เด็กปฐมวัยมีทักษะประชาธิปไตย

คุณลักษณะสำหรับการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย	
Durfjord et al. (2004)	กระทรวงศึกษาธิการ (2560)
1. เข้าใจตนเอง และผู้อื่น	1. เป็นคนดี
2. รู้ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น	2. มีทักษะชีวิต
3. การเจรจาต่อรองกับคนอื่น	3. การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบตัว
4. ความคิดสร้างสรรค์	4. การอยู่ร่วมกับผู้อื่น
5. ความสามารถในการสื่อสาร	5. ทักษะการคิด
6. ความคิดวิพากษ์วิจารณ์	6. การใช้ภาษาสื่อสาร
7. การแก้ปัญหาอย่างสันติวิธี	7. ปฏิบัติตนเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ในระบอบ
Durfjord et al. (2004)	กระทรวงศึกษาธิการ (2560)
8. ทำงานกับกลุ่มและเรียนรู้จากกลุ่ม	ประชาธิปไตย
9. การตัดสินใจ และรับผิดชอบของการตัดสินใจ	8. การช่วยเหลือตนเอง
10. การอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น	9. ยอมรับความเหมือนและความแตกต่าง
11. สร้างข้อตกลง และเคารพข้อตกลง	10. ประหยัดและพอเพียง
12. ความคิดทางการเมือง	11. การเคารพสิทธิ์ของตนเอง และผู้อื่น
13. รับฟังคนอื่นและรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง	12. แสดงความคิดเห็นของตนเอง และ รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น
14. ทราบสิทธิ์และใช้สิทธิ์ให้ถูกต้อง	
15. ทำกิจกรรมทางสังคม/อาสาสมัคร	
ศศิธร อมรินทร์แสงปัญญา (2554)	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ (2545)
ลักษณะประชาธิปไตยของเด็กปฐมวัย ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ	1. มีจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมือง การปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย
1. การเคารพซึ่งกันและกัน	2. รู้จักรักษา และส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ
2. ความร่วมมือร่วมใจ	3. การเคารพกฎหมาย
3. ความเชื่อมั่นในวิธีการแห่งปัญญา	4. ความเสมอภาค และศักดิ์ศรี ความเป็นมนุษย์
	5. รักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและ ของประเทศชาติ

ข้อมูลจากตาราง 1 นำไปสู่การสรุปคุณลักษณะที่ควรได้รับการส่งเสริมเพื่อให้เด็กปฐมวัยมีทักษะประชาธิปไตย โดยสามารถจัดกลุ่มตามคุณลักษณะได้ 2 กลุ่ม คือ คุณลักษณะเฉพาะของบุคคลและคุณลักษณะเพื่อการทำงานร่วมกับบุคคลอื่น มีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 คุณลักษณะเฉพาะของบุคคล

1. เป็นคนดี มีวินัย และสำนึกในความเป็นไทย
2. มีทักษะการคิด ความคิดสร้างสรรค์ ความคิดวิพากษ์วิจารณ์ คิดอย่างมีปัญญา และจริยธรรม
3. ใช้เหตุผลในการคิด และตัดสินใจ
4. การแก้ปัญหาโดยสันติวิธี
5. การเคารพความแตกต่าง
6. มีความรับผิดชอบ
7. รู้จักสิทธิ และใช้สิทธิให้ถูกต้อง
8. เคารพกฎ กติกา ข้อตกลง
9. เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม
10. มีความสามารถในการสื่อสาร
11. การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบตัว
12. ประหยัดและพอเพียง
13. มีทักษะชีวิตในการช่วยเหลือตนเองและผู้อื่น
14. มีจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

กลุ่มที่ 2 คุณลักษณะเพื่อการทำงานร่วมกับบุคคลอื่น

1. เข้าใจตนเองและผู้อื่น
2. ทำงานกับกลุ่มและเรียนรู้จากกลุ่ม
3. ร่วมในการตัดสินใจและรับผิดชอบต่อผลของการตัดสินใจ
4. สร้างข้อตกลงและเคารพข้อตกลง
5. รับฟังคนอื่นและรับความคิดเห็นที่แตกต่าง

6. มีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคม/ อาสาสมัคร
7. เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น
8. รักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ
9. การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ร่วมกับบุคคลอื่น
10. สามารถเจรจาต่อรองกับบุคคลอื่น

แนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย

การพัฒนาและปลูกฝังทักษะประชาธิปไตย เป็นความสำคัญจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสังคมประชาธิปไตย ที่เป็นหน้าที่ของทุกหน่วยงานและทุกคนในสังคมที่จะต้องร่วมมือกันในการปลูกฝังค่านิยมประชาธิปไตยที่ถูกต้องให้แก่เด็ก เริ่มตั้งแต่ระดับการศึกษาปฐมวัยจากการพัฒนาและปลูกฝังของพ่อแม่ ผู้ปกครอง บุคคลในครอบครัว และผู้เลี้ยงดูผ่านชีวิตประจำวัน และต่อเนื่องไปถึงสถานศึกษาปฐมวัยที่มีส่วนอย่างมากในการพัฒนาและปลูกฝังอย่างเป็นระบบตามหลักการของประชาธิปไตยที่แท้จริงด้วยการจัดบรรยากาศของสถานศึกษาที่หล่อหลอมประชาธิปไตยให้แก่เด็กได้เรียนรู้สาระเฉพาะ หรือบูรณาการในกิจวัตรประจำวัน และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการตลอดปีการศึกษาทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา

ผู้วิจัยวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับทักษะประชาธิปไตยแก่เด็กปฐมวัย (ตาราง 2) สามารถสรุปเป็นแนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย ผู้ปกครอง และสถานศึกษา ประกอบด้วย 9 แนวทาง

ตาราง 2 แนวทางการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย สำหรับผู้ปกครอง และสถานศึกษา
ปฐมวัย

วิชัย วงศ์ใหญ่ และ วิชัย ตันศิริ (2543, 2551, อ้างถึงใน อรปวีณ์ นามสนิท, 2559)	อุรารัตน์ ทรัพย์มูล. (2555, 17 มิถุนายน)
<p>ขั้นตอนการปลูกฝังประชาธิปไตย 3 มิติ</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. มิติของการสร้างความเคยชินและกลายเป็นนิสัย <ol style="list-style-type: none"> 1.1 สร้างกรอบการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนโต 1.2 ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องเป็นกิจวัตรประจำวัน 1.3 เกิดเป็นความเคยชินและเป็นนิสัยในที่สุด 2. มิติการสร้างแรงบันดาลใจ <ol style="list-style-type: none"> 2.1 ส่งเสริมกิจกรรมให้ได้ลงมือปฏิบัติ 2.2 เปิดโอกาสให้แสดงความสามารถ 2.3 ได้แรงเสริมในการปลูกฝังทัศนคติ ค่านิยมที่ดี 3. มิติของการใช้ปัญญาและเหตุผล เพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดี <ol style="list-style-type: none"> 3.1 ฝึกเด็กให้ใช้ความคิดและมีส่วนร่วม 3.2 สร้างข้อตกลง กฎ กติกาต่าง ๆ และให้เด็กปฏิบัติตาม 3.3 ฝึกการควบคุมตนเอง รู้จักใช้เหตุผล 3.4 เรียนรู้และเข้าใจผู้อื่น 3.5 นำไปสู่การใช้ปัญญา 3.6 พัฒนาความมีวินัยและประชาธิปไตยในตนเอง 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ฝึกให้คิดด้วยตนเอง และใส่ใจต่อความคิดเห็นของเด็ก 2. ใช้เหตุผลกับเด็ก ฝึกให้เด็กมีเหตุผล 3. ให้เติบโตอย่างอิสระ ได้ทำอะไรด้วยตนเองตามพัฒนาการ 4. เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตนอย่างยุติธรรม 5. มอบหมายให้มีหน้าที่และความรับผิดชอบ 6. ฝึกวินัยตามวัย 7. จัดสิ่งแวดล้อมให้เด็กอยากรู้ อยากเห็น และเกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ 8. ฝึกให้มีระเบียบเรียบร้อย แต่งกายถูกกาลเทศะ 9. กำหนดเวลาการทำกิจกรรมและปฏิบัติตามเวลาที่กำหนด 10. ทำงานอย่างมีขั้นตอนและรับผิดชอบในงานที่ทำ 11. เก็บของเข้าที่และดูแลสิ่งของ 12. ฝึกให้มีความขยันหมั่นเพียร 13. รู้จักประหยัดด้วยการออม 14. ถนอมของเล่นของใช้ 15. ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ 16. มีความซื่อสัตย์ด้วยการพูดความจริง 17. ชมเชยเมื่อทำดี 18. มีจริยธรรม และรู้จักขนบธรรมเนียมประเพณี
Vonta (2007)	Durfjord et al. (2004)
<p>Vonta (2007) ได้นำเสนอความคิดของ Vygotsky เกี่ยวกับการเรียนรู้เกิดจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ โดยดำเนินการไปที่ละขั้นตอน</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. จัดสถานการณ์ที่เด็กได้เลือกกลุ่มโครงการและงานที่จะทำ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ให้เด็กได้มีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตยในโปรแกรมการศึกษาปฐมวัย 2. ให้โอกาสในการทำงานกับคนอื่น จะเกิดความรู้สึกถึงคุณค่าของตนเอง และเห็นคุณค่าของความสัมพันธ์กับคนอื่น

ตาราง 2 (ต่อ) แนวทางการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย สำหรับผู้ปกครอง และสถานศึกษา
ปฐมวัย

Vonta (2007)	Durfjord et al. (2004)
2. จัดโอกาสให้ได้ฟัง และพูดกับคนอื่นเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์	3. ให้เด็กได้แสดงออก แสดงความคิดเห็น
3. จัดการรวมกลุ่มเด็กในตอนเช้า-บ่าย	4. ให้ทำกิจกรรมที่จะได้เคารพกติกา/ ข้อตกลงของกลุ่ม และยอมรับความคิดเห็นของเพื่อนส่วนใหญ่
4. ให้เด็กได้ดูแลคนอื่น	5. ให้รู้จักสิทธิและใช้สิทธิให้ถูกต้องจากการทำกิจกรรมร่วมกัน
5. ร่วมกันพัฒนาข้อตกลงในห้องเรียน	
6. ร่วมกันในการตัดสินใจ การมีวิถีชีวิตร่วมกันในห้องเรียน	
7. จัดสถานการณ์ให้เด็กได้พูดคุยและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การเรียนรู้แบบเรียนร่วม กระตุ้นการสื่อสาร	
8. เด็กได้วางแผนร่วมกับครู และสะท้อนสิ่งที่ได้ทำ	
9. ให้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้ใหญ่ ด้วยการนำครอบครัวมาร่วมกิจกรรมในห้องเรียนและให้โอกาสเด็กได้ไปเยี่ยมและสื่อสารกับสมาชิกในชุมชน	
Gartrell (2012)	Moss (2007)
การพัฒนาทักษะประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในจิตของเด็ก ทำให้เกิดขึ้นได้จากการดูแล การให้การศึกษา และการฝึกฝน ไม่ใช่ จากการสอน	การฝึกฝนประชาธิปไตยด้วยการมีส่วนร่วมทางประชาธิปไตย
1. ส่งเสริมความร่วมมือกันและเคารพกันของความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและครู	1. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจสิ่งที่มีผลกระทบต่อตนเอง ต่อกลุ่ม และต่อสังคมโดยรวม
2. จัดหลักสูตรและวิธีการสอนที่สอดคล้องกับ	2. ยอมรับความคิดเห็นและแนวทางที่หลากหลาย
3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและเด็กที่นำไปสู่พฤติกรรมทางสังคม	3. เคารพในความหลากหลาย

ข้อมูลจากตาราง 2 ผู้วิจัยสังเคราะห์เป็น 9 แนวทาง ในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย สำหรับผู้ปกครอง และสถานศึกษาปฐมวัย ซึ่งเป็นการปฏิบัติภายใต้ความร่วมมือระหว่างผู้ปกครองและครูหรือผู้ดูแลเด็กในสถานศึกษาปฐมวัย รายละเอียดเป็นดังนี้

1. จัดสถานการณ์ที่เด็กได้เลือกกลุ่มโครงการและงานที่จะทำ

2. จัดโอกาสให้ได้ฟังและพูดกับคนอื่นเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์
3. จัดการรวมกลุ่มเด็กในตอนเช้า-บ่าย
4. ร่วมกันพัฒนาข้อตกลงในห้องเรียน
5. ร่วมกันในการตัดสินใจในการมีวิถีชีวิตร่วมกันในห้องเรียน
6. จัดสถานการณ์ให้เด็กได้พูดคุยและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม กระตุ้นการสื่อสาร
7. เด็กได้วางแผนร่วมกับครูและสะท้อนสิ่งที่ได้ทำ
8. ให้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้ใหญ่ด้วยการเชิญครอบครัวเข้ามาร่วมกิจกรรมในห้องเรียน และสื่อสารกับสมาชิกในชุมชน
9. ให้ทำกิจกรรมที่ได้เคารพกติกา/ข้อตกลงของกลุ่ม และยอมรับความคิดเห็นของเพื่อนส่วนใหญ่

ผลจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะเพื่อพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย (ตาราง 1) และแนวทางในการพัฒนาสำหรับสถานศึกษาปฐมวัย (ตาราง 2) นำเสนอเป็นกรอบแนวคิดการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย ซึ่งประกอบด้วย 1) คุณลักษณะของเด็กปฐมวัยที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะประชาธิปไตย และ 2) แนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยของสถานศึกษาปฐมวัย ดังตาราง 3

ตาราง 3 กรอบแนวคิดการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย

ทักษะประชาธิปไตย	แนวทางในการพัฒนา
1. การสร้างข้อตกลง	การดูแล ให้การศึกษา และฝึกฝนในกิจวัตรและกิจกรรมประจำ
2. การเคารพข้อตกลง กฎ กติกา	วัน
3. การตัดสินใจและรับผิดชอบผลของการตัดสินใจ	1. การรวมกลุ่มสนทนายามเช้าและก่อนกลับบ้านเพื่อสื่อสาร พูด ฟัง คิดแลกเปลี่ยนประสบการณ์ หรือสะท้อนสิ่งที่ได้ทำ
4. การทำงานกับกลุ่มและเรียนรู้จากกลุ่ม	2. การจัดสถานการณ์/ กิจกรรมให้เด็กได้เลือกกลุ่มโครงการ และงานที่จะทำ
5. การแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี	3. การร่วมกันคิด ใช้เหตุผลตามวัย ในการสร้างข้อตกลงในห้องเรียน และดูแลให้เด็กเคารพข้อตกลง กฎ กติกา ที่ได้กำหนดไว้
6. ความสามารถในการสื่อสาร	4. การมีส่วนร่วมในการคิด วางแผนการทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อน ครู ผู้ปกครองและได้ลงมือปฏิบัติร่วมกัน
7. การรับฟังคนอื่นและรับความคิดเห็นที่แตกต่าง	
8. การเคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น	

ตาราง 3 (ต่อ) กรอบแนวคิดการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย

ทักษะประชาธิปไตย	แนวทางในการพัฒนา
9. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมอาสาสมัคร	5. การให้โอกาสได้ตัดสินใจ และการแก้ปัญหาสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันและยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่าง
10. ทักษะการคิด	6. การมอบหมายหน้าที่ให้รับผิดชอบดูแลภายในและภายนอกห้องเรียน ทั้งรายบุคคลและร่วมมือกันปฏิบัติ
11. ทักษะชีวิตในการช่วยเหลือตนเอง	7. การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จิตสำนึก วินัยในตนเอง ทักษะชีวิต ทักษะการคิด ในทุกกิจกรรมประจำวันตามโอกาส และเหมาะสมกับวัย
12. มีความรับผิดชอบ	8. การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบตัว และการปฏิบัติตนทางสังคมด้วยการจัดกิจกรรมให้ผู้ปกครองและชุมชนเข้าสูห้องเรียนหรือโรงเรียน รวมถึงการนำเด็กไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนหรือทำกิจกรรมในชุมชนที่เหมาะสมกับวัย
13. มีวินัย	9. การจัดโอกาสให้เด็กได้เป็นอาสาสมัคร รับผิดชอบหรือทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม
14. การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบตัว	10. การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้เกิดการประหยัดและพอเพียง
15. การประหยัดและพอเพียง	

ประเทศไทยมีการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2475 เวลาผ่านมาจนถึงปัจจุบันความมีเสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตยของไทยก็ยังไม่เกิดขึ้น สาเหตุหนึ่งมาจากการมีปฏิวัติรัฐประหารหลายครั้ง ด้วยเหตุนี้ทำให้เด็กไม่ได้รับการปลูกฝังให้มีความรู้ความเข้าใจและมีศรัทธาต่อระบอบประชาธิปไตยอย่างต่อเนื่อง และจริงจัง คนในชาติส่วนหนึ่งจะมองประชาธิปไตยเพียงการเลือกตั้งเพื่อจะได้มีตัวแทนเข้าสู่สภา โดยไม่ได้มองในมิติอื่นของประชาธิปไตย ดังนั้น การส่งเสริมและปลูกฝังให้เด็กเติบโตไปมีความรู้และความเข้าใจในเรื่องของประชาธิปไตยที่แท้จริง ให้มีทักษะประชาธิปไตยสามารถนำไปปฏิบัติในชีวิตจริงได้อย่างเข้าใจ ทักษะดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ควรจะได้รับ การหล่อหลอมตั้งแต่เริ่มต้นชีวิตของเด็กปฐมวัย ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการปลูกฝังทักษะประชาธิปไตย จึงมุ่งหวังที่จะหาข้อมูลพื้นฐานและนำเสนอแนวทางในการร่วมมือกันพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย เพื่อเป็นแนวทางสำหรับสถานศึกษา ผู้ปกครอง ชุมชน และผู้เกี่ยวข้อง นำไปใช้ในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยให้แก่เด็กปฐมวัยให้สอดคล้องกับบริบทของสถานศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะของเด็กปฐมวัยที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะประชาธิปไตย
2. เพื่อศึกษาแนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยของสถานศึกษาปฐมวัย

วิธีการวิจัย

ตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ผู้บริหาร ครูประจำชั้นระดับอนุบาลศึกษา อาจารย์และนักศึกษา สาขาวิชาการศึกษาศึกษาปฐมวัย และบุคลากรอื่นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาปฐมวัย จำนวน 207 คน ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงจากมหาวิทยาลัยและสถานศึกษาปฐมวัย ทุกสังกัด ใน 4 ภาค

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่ได้สร้างขึ้นตามกรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้น (ตาราง 3) และได้พิจารณาความถูกต้องเหมาะสมตามหลักการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและความครอบคลุมของเนื้อหาโดยผ่านความเห็นชอบของผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาศึกษาปฐมวัย จำนวน 5 คน จากนั้นปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ จัดทำเป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม เรื่อง การพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัย จำนวน 1 ชุด แบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้น สอบถามเกี่ยวกับสถานภาพปัจจุบัน เพศ อายุ การศึกษา ประสบการณ์ทำงานกับเด็กปฐมวัย (อายุ 2-6 ปี) และสถานที่ทำงานในปัจจุบัน

ตอนที่ 2 คุณลักษณะของเด็กปฐมวัยที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะประชาธิปไตย เป็นการสอบถามตามรายการ จำนวน 19 รายการ โดยประเมินตามระดับความสำคัญ 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ส่วนท้ายของตอนที่ 2 เป็นคำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับคุณลักษณะของเด็กปฐมวัยที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะประชาธิปไตย

ตอนที่ 3 แนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยของสถานศึกษาปฐมวัย เป็นแบบสอบถามตามรายการ จำนวน 15 รายการ โดยประเมินตามลำดับความเหมาะสม 5 ระดับ

คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ส่วนท้ายของตอนที่ 3 เป็นคำถามปลายเปิด เพื่อให้ผู้ตอบแบบสอบถามเสนอแนะเพิ่มเติมเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยของสถานศึกษาปฐมวัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยส่งแบบสอบถามด้วยตนเองและทางไปรษณีย์ จากนั้นนำแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมาตรวจสอบความสมบูรณ์ แล้วดำเนินการวิเคราะห์และสรุปผล

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ประเมินระดับ กำหนดอันดับ และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยตารางประกอบความเรียง

ผลการวิจัย

ผลจากการสอบถามระดับความสำคัญเกี่ยวกับคุณลักษณะของเด็กปฐมวัยที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะประชาธิปไตย พบว่า แต่ละรายการมีระดับความสำคัญอยู่ในระดับมากและมากที่สุด คุณลักษณะที่มีระดับความสำคัญอันดับแรก คือ เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น ($M= 4.76, SD = 0.52$) รองลงมา คือ เคารพข้อตกลง กฎ กติกา ($M= 4.74, SD = 0.51$) และมีส่วนร่วมในการทำงานกับกลุ่มและเรียนรู้จากกลุ่ม ($M= 4.72, SD = 0.51$) ตามลำดับ ดังนำเสนอในตาราง 4

ตาราง 4 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับความสำคัญ และอันดับ ของคุณลักษณะของเด็กปฐมวัย ที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะประชาธิปไตย

รายการ	จำนวน (คน)	ค่าเฉลี่ย (M)	ส่วน เบี่ยงเบน มาตรฐาน (SD)	ระดับ ความ สำคัญ	อันดับ
1. มีส่วนร่วมในการสร้างข้อตกลง	206	4.68	0.53	มากที่สุด	5
2. เคารพข้อตกลง กฎ กติกา	206	4.74	0.51	มากที่สุด	2
3. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ	205	4.64	0.56	มากที่สุด	8
4. มีส่วนร่วมรับผิดชอบของการตัดสินใจ	204	4.61	0.59	มากที่สุด	12
5. มีส่วนร่วมในการทำงานกับกลุ่มและเรียนรู้ จากกลุ่ม	204	4.72	0.51	มากที่สุด	3
6. มีทักษะในการแก้ปัญหาโดยสันติวิธี	206	4.61	0.61	มากที่สุด	13
7. กล้านำเสนอความคิดเห็น	206	4.61	0.62	มากที่สุด	14
8. มีความสามารถในการสื่อสาร	206	4.52	0.64	มากที่สุด	17
9. รับฟังคนอื่นและรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่าง	206	4.69	0.57	มากที่สุด	4
10. เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น	206	4.76	0.52	มากที่สุด	1
11. มีส่วนร่วมในกิจกรรมอาสาสมัคร	206	4.45	0.67	มาก	19
12. มีทักษะการคิดและพัฒนาได้ตามวัย	205	4.61	0.57	มากที่สุด	11
13. มีทักษะชีวิตในการช่วยเหลือดูแลตนเองและ ผู้อื่น	206	4.62	0.57	มากที่สุด	10
14. มีความรับผิดชอบ	206	4.67	0.56	มากที่สุด	6
15. กล้ารับผิดชอบและพร้อมให้อภัยผู้อื่น	205	4.60	0.63	มากที่สุด	16
16. มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบตัว	204	4.64	0.59	มากที่สุด	9
17. มีวินัย	206	4.67	0.61	มากที่สุด	7
18. มีความอดทน อดกลั้น และควบคุมอารมณ์	206	4.61	0.64	มากที่สุด	15
19. มีความพอเพียง	206	4.49	0.68	มาก	18

ผลจากการสอบถามระดับความเหมาะสมเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาทักษะ
ประชาธิปไตยให้แก่เด็กปฐมวัยในสถานศึกษามีระดับความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด
ทุกข้อ อันดับแรก คือ บุรณาการผ่านการเล่นและลงมือกระทำจากประสบการณ์ตรงให้เกิด

ความเข้าใจและได้ซึมซับทักษะประชาธิปไตย ($M = 4.78, SD = 0.46$) รองลงมา คือ ปลุกฝังคุณธรรม จริยธรรม จิตสำนึก และวินัยในตนเองในทุกกิจกรรมประจำวันตามโอกาส และเหมาะกับวัย ($M = 4.77, SD = 0.45$) และให้เด็กร่วมกันคิด ใช้เหตุผลตามวัยในการกำหนดข้อตกลงในห้องเรียน และการเคารพข้อตกลง กฎ กติกา ($M = 4.74, SD = 0.46$) ตามลำดับ ดังนำเสนอในตาราง 5

ตาราง 5 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับความเหมาะสม และอันดับ ของแนวทางพัฒนาทักษะประชาธิปไตยให้แก่เด็กปฐมวัยของสถานศึกษาปฐมวัย

รายการ	จำนวน (คน)	ค่าเฉลี่ย (M)	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน (SD)	ระดับความ เหมาะสม	อันดับ
1. สนทนาเป็นกลุ่มตอนเช้าระหว่างวันและก่อนกลับบ้าน เพื่อให้ได้พูด ฟัง คิด	206	4.60	0.57	มากที่สุด	9
2. ให้ได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ สะท้อนคิด สิ่งที่ได้ทำที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในทักษะประชาธิปไตย	207	4.56	0.60	มากที่สุด	15
3. จัดสถานการณ์/ กิจกรรมให้เด็กได้เลือกเข้ากลุ่มงานที่จะทำ และการทำโครงการ	206	4.65	0.55	มากที่สุด	7
4. ออกแบบกิจกรรมที่สนับสนุนให้เกิดทักษะประชาธิปไตย และเข้าใจเรื่องที่เป็นนามธรรม โดยบูรณาการในกิจกรรม ศิลปะ ดนตรี เคลื่อนไหว จังหวะ นิทาน บทบาทสมมติ ฯลฯ	207	4.70	0.53	มากที่สุด	5
5. บูรณาการผ่านการเล่นและลงมือกระทำ จากประสบการณ์ตรงให้เกิดความเข้าใจ และได้ซึมซับทักษะประชาธิปไตย	207	4.78	0.46	มากที่สุด	1
6. ให้เด็กร่วมกันคิด ใช้เหตุผลตามวัยในการกำหนดข้อตกลงในห้องเรียน และเคารพข้อตกลง กฎ กติกา	206	4.74	0.46	มากที่สุด	3
7. ให้มีส่วนร่วมในการคิดวางแผน การปฏิบัติ กิจกรรมร่วมกับเพื่อน ครู ผู้ปกครอง	207	4.60	0.59	มากที่สุด	10

ตาราง 5 (ต่อ) ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ระดับความเหมาะสม และอันดับ ของแนวทางพัฒนาทักษะ ประชาธิปไตยให้แก่เด็กปฐมวัยของสถานศึกษาปฐมวัย

รายการ	จำนวน (คน)	ค่าเฉลี่ย (M)	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน (SD)	ระดับความ เหมาะสม	อันดับ
8. ให้โอกาสเด็กได้ตัดสินใจและแก้ปัญหาสิ่งที่ เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และยอมรับความ คิดเห็นที่แตกต่าง	207	4.74	0.50	มากที่สุด	4
9. มอบหมายหน้าที่ให้เด็กรับผิดชอบดูแล สภาพแวดล้อมทางกายภาพภายใน และ ภายนอกห้องเรียน ทั้งรายบุคคลและร่วม มือกันเป็นกลุ่มปฏิบัติ	207	4.60	0.59	มากที่สุด	10
10. ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จิตสำนึก และ วินัยในตนเองในทุกกิจกรรมประจำวันตาม โอกาสและเหมาะสมกับวัย	207	4.77	0.45	มากที่สุด	2
11. จัดประสบการณ์ให้ได้พัฒนาทักษะชีวิตและ ทักษะการคิดในทุกโอกาสและเหมาะสมกับวัย	206	4.69	0.51	มากที่สุด	6
12. มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลรอบตัวและการ ปฏิบัติตนทางสังคมด้วยการจัดกิจกรรมที่ นำผู้ปกครอง ชุมชน เข้าสู่ห้องเรียนหรือ โรงเรียน	207	4.58	0.62	มากที่สุด	14
13. นำเด็กไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ในชุมชนหรือ ทำกิจกรรมในชุมชนที่เหมาะสมกับวัย	207	4.59	0.62	มากที่สุด	13
14. จัดโอกาสให้เด็กได้เป็นอาสาสมัคร รับผิดชอบ หรือทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม	207	4.63	0.53	มากที่สุด	8
15. จัดกิจกรรมให้มีประสบการณ์ที่ส่งเสริมให้ เกิดความพอเพียง	207	4.59	0.58	มากที่สุด	12

อภิปรายผล

ผลจากการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยสำหรับเด็กปฐมวัยมีประเด็น
สำคัญที่นำมาอภิปราย 2 ประเด็น ดังนี้

1. ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะของเด็กปฐมวัยที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะประชาธิปไตยแต่ละข้อมีความสำคัญอยู่ในระดับมากและมากที่สุด โดยคุณลักษณะที่มีความสำคัญอันดับแรก คือ การเคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น รองลงมา คือ การเคารพข้อตกลง กฎ กติกา และการมีส่วนร่วมในการทำงานกับกลุ่มและเรียนรู้จากกลุ่ม ซึ่งข้อค้นพบจากการวิจัยนี้เป็นไปตามวิถีประชาธิปไตยที่คนในสังคมจะต้องเคารพในสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น ยอมรับในความคิดเห็นที่แตกต่างกัน และการมีส่วนร่วมในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มนั้น จะช่วยให้เด็กปฐมวัยได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเพื่อน รู้จักการเป็นผู้นำและผู้ตาม ได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างกันของเพื่อนในกลุ่ม สอดคล้องกับที่ Durfjord et al. (2004) ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับพื้นฐานสำหรับประชาธิปไตยว่าเด็กแต่ละคนต้องการเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ คือความสามารถของเด็กในการกระทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยการร่วมในการทำงานกับกลุ่มเพื่อนและเรียนรู้จากกลุ่ม ได้เรียนรู้ในการอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่น ได้สร้างข้อตกลงและเคารพข้อตกลง ได้เรียนรู้ในการรับฟังคนอื่นและรับความคิดเห็นที่แตกต่าง และสอดคล้องกับผลการศึกษาของ อรปวีณ์ แสงสนิท (2559) ที่กล่าวถึง การเคารพความแตกต่าง การรู้จักสิทธิ การเคารพกฎกติกา การทำงานร่วมกับผู้อื่นว่าเป็นคุณลักษณะประชาธิปไตย รวมทั้งสอดคล้องกับ ศศิธร อมรินทร์แสงเพ็ญ (2554) ที่พบว่า การเคารพซึ่งกันและกันเป็นหนึ่งในสามขององค์ประกอบของลักษณะประชาธิปไตยของเด็กปฐมวัย

2. ผลจากการศึกษาเกี่ยวกับแนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยให้แก่เด็กปฐมวัยในสถานศึกษามีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุดทุกข้อ อันดับแรกคือ บูรณาการผ่านการเล่นและลงมือกระทำจากประสบการณ์ตรงให้เกิดความเข้าใจและได้ซึมซับทักษะประชาธิปไตย รองลงมา คือ ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม จิตสำนึก และวินัยในตนเองในทุกกิจกรรมประจำวันตามโอกาสและเหมาะกับวัย และให้เด็กร่วมกันคิด ใช้เหตุผลตามวัยในการกำหนดข้อตกลงในห้องเรียน และการเคารพข้อตกลง กฎ กติกา ซึ่งข้อค้นพบจากการวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าแนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยให้แก่เด็กปฐมวัยนั้นสามารถบูรณาการในชีวิตประจำวันของเด็กได้ โดยสถานศึกษาปฐมวัย ครอบครัว ชุมชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องสามารถปลูกฝังและสอดแทรกผ่านการเล่นและกิจกรรมประจำวันของเด็กปฐมวัย เช่น เมื่อเด็กเล่นของเล่นเสร็จแล้วต้องฝึกให้เด็กเก็บของเล่นเข้าที่ให้เรียบร้อย ฝึกให้เด็กได้เล่น เข้าแถว และทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามลำดับก่อนหลัง ฝึกให้เด็กรู้จักแบ่งปัน

ของเล่นและสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่เพื่อน พี่น้อง และคนรอบข้าง เปิดโอกาสให้เด็กได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นในโอกาสต่าง ๆ ยอมรับและให้คุณค่ากับความคิดเห็นของเด็กโดยหนึ่งเสียงของเด็กมีความเท่าเทียมกับผู้ใหญ่ ฝึกให้ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างของผู้อื่น และเคารพเสียงข้างมากซึ่งเป็นเสียงส่วนใหญ่ในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน และปฏิบัติต่อเด็กทุกคนอย่างเสมอภาคและยุติธรรม กำหนดข้อตกลงร่วมกันก่อนการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เด็กได้ฝึกควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมของตนเองในการปฏิบัติตามกฎและกติกาที่ได้กำหนดขึ้น ร่วมกันในการเล่น การทำกิจวัตรประจำวันของตนเองทั้งที่บ้านและสถานศึกษา การช่วยเหลืองานบ้าน การทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามตารางกิจกรรมประจำวัน การทำงานร่วมกับเพื่อน การทำกิจกรรมในสังคม มารยาทในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นและการเข้าสังคม และชมเชยเมื่อเด็กปฏิบัติตามกฎและกติกาที่ได้กำหนดขึ้น รวมทั้ง สอดแทรกและเชื่อมโยงกับการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของเด็กอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม เพื่อให้เด็กได้เห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการเคารพกฎกติกาของสังคมและคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ซึ่งแนวทางการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยดังตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น จะช่วยให้เด็กได้ลงมือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนเคยชิน จากสภาพแวดล้อมรอบตัวเด็ก ทั้งสถานศึกษา ครอบครัว ชุมชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทำให้เด็กค่อย ๆ ซึมซับทักษะประชาธิปไตยโดยไม่รู้ตัวจนกลายเป็นนิสัยของเด็ก สอดคล้องกับที่ วิชัย วงษ์ใหญ่ และวิชัย ตันศิริ (2543, 2551, อ้างถึงใน อรปวีณ์ นามสนธิ, 2559) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการปลูกฝังประชาธิปไตยให้แก่เด็กที่ประกอบด้วย 3 มิติ คือ 1) มิติของการสร้างความเคยชินและกลายเป็นนิสัย การสร้างกรอบการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนโต เน้นกิจวัตรประจำวัน ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นความเคยชิน และเป็นนิสัยในที่สุด 2) มิติการสร้างแรงบันดาลใจ การส่งเสริมกิจกรรมที่ได้ลงมือปฏิบัติ เปิดโอกาสให้ได้แสดงความสามารถจะเป็นแรงเสริมในการปลูกฝังทัศนคติค่านิยมที่ดี และ 3) มิติของการใช้ปัญญาและเหตุผลเพื่อสร้างจิตสำนึกที่ดี การฝึกอบรมเด็กให้ได้ใช้ความคิดและมีส่วนร่วมในการสร้างข้อตกลง กฎกติกาต่าง ๆ และให้เด็กได้ปฏิบัติตาม จะช่วยให้เด็กได้ฝึกการควบคุมตนเอง รู้จักใช้เหตุผล เรียนรู้และเข้าใจผู้อื่น นำไปสู่การใช้ปัญญาเพื่อพัฒนาความมีวินัยและประชาธิปไตยในตนเอง แนวคิดสอดคล้องกับที่ Durfjord et al. (2004) ได้กล่าวถึง กระบวนการของประชาธิปไตยว่าเป็นสิ่งสำคัญที่เด็กจะมีส่วนร่วมในสังคมประชาธิปไตยในโปรแกรมการศึกษาปฐมวัยตั้งแต่เริ่มต้น เพื่อให้เด็กได้พัฒนาทั้งความรู้สึกถึงคุณค่าของตนเองและเห็น

คุณค่าของความสัมพันธ์กับคนอื่น ให้เด็กได้มีโอกาสทำงานกับคนอื่น ๆ ช่วยให้เด็กเป็นคนเข้มแข็ง ให้เด็กได้แสดงออก แสดงความคิดเห็น ทำกิจกรรมจะได้เคารพกติกา/ ข้อตกลงของกลุ่ม รับรู้ความคิดเห็นที่แตกต่าง และการยอมรับความคิดเห็นของเพื่อนส่วนใหญ่ ทราบสิทธิและใช้สิทธิให้ถูกต้อง เป็นแบบอย่างของความยุติธรรม มีความเป็นประชาธิปไตยสูง โดยหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2560 ของ กระทรวงศึกษาธิการ (2560) ได้ให้แนวทางการนำสาระที่ควรเรียนรู้มาจัดประสบการณ์ให้กับเด็กในลักษณะของการบูรณาการผ่านการเล่น การลงมือกระทำจากประสบการณ์ตรง โดยให้พ่อแม่ ครอบครัว ชุมชน และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก สำหรับเด็กอายุต่ำกว่า 3 ปี หลักสูตรได้กำหนดเกี่ยวกับประสบการณ์สำคัญที่ส่งเสริมพัฒนาการด้านสังคม “เป็นการสนับสนุนให้เด็กได้มีโอกาสปฏิสัมพันธ์กับบุคคล และสิ่งต่าง ๆ รอบตัวในชีวิตประจำวัน ได้ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ และปรับตัวอยู่ในสังคม เด็กควรมีโอกาสในการเล่นและทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่ เด็กวัยเดียวกันหรือต่างวัย เพศเดียวกันหรือต่างเพศอย่างสม่ำเสมอ”

ข้อเสนอแนะในการนำไปสู่การปฏิบัติ

1. สถานศึกษาปฐมวัย ครอบครัว ชุมชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ควรพัฒนาเด็กปฐมวัยให้เคารพสิทธิของตนเองและผู้อื่น เคารพข้อตกลง กฎ กติกา และมีส่วนร่วมในการทำงานกับกลุ่มและเรียนรู้จากกลุ่ม

2. สถานศึกษาปฐมวัย ครอบครัว ชุมชน และทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง สามารถนำแนวทางที่ได้เสนอไว้มาบูรณาการในชีวิตประจำวันของเด็ก เช่น เมื่อเด็กเล่นของเล่นเสร็จแล้ว ต้องฝึกให้เด็กเก็บของเล่นเข้าที่ให้เรียบร้อย ฝึกให้เด็กได้เข้าแถวและทำกิจกรรมต่าง ๆ ตามลำดับก่อนหลัง ฝึกให้เด็กรู้จักแบ่งปันของเล่นและสิ่งของต่าง ๆ แก่ผู้อื่น เปิดโอกาสให้เด็กได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นในโอกาสต่าง ๆ ยอมรับและให้คุณค่ากับความคิดเห็นของเด็ก ฝึกให้ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างของผู้อื่นและเคารพเสียงข้างมากซึ่งเป็นเสียงส่วนใหญ่ ในการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ร่วมกัน และปฏิบัติต่อเด็กทุกคนอย่างเสมอภาคและยุติธรรม กำหนดข้อตกลงร่วมกันก่อนการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เด็กได้ฝึกควบคุมอารมณ์และพฤติกรรมของตนเองในการปฏิบัติตามกฎและกติกาที่ได้กำหนดขึ้น รวมทั้ง สอดแทรกและเชื่อมโยงกับการปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวันของเด็กอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม เพื่อให้เด็กได้เห็น

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการเคารพกฎกติกาของสังคมและคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าส่วนตน

ข้อเสนอแนะในการวิจัยต่อไป

1. ควรทำวิจัยในลักษณะการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยนำแนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยที่ได้จากการวิจัยไปทดลองใช้จริง

2. ควรศึกษาการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยในระดับชั้นอื่น เพื่อให้ได้แนวทางในการพัฒนาทักษะประชาธิปไตยให้แก่เยาวชนที่จะช่วยนำพาประเทศชาติให้คนในชาติมีความรู้ความเข้าใจมีศรัทธาในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการ. (2560). *หลักสูตรการศึกษาปฐมวัยพุทธศักราช 2560*. กรุงเทพมหานคร:

ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

ศศิธร อมรินทร์แสงเพ็ญ. (2554). *การวิเคราะห์ห้องค้ประกอบและการพัฒนาลักษณะประชาธิปไตยของเด็ก* (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎีบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, กรุงเทพมหานคร.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545*. กรุงเทพมหานคร: พริกหวานกราฟฟิค.

สมบัติ อารังธัญวงศ์. (2551). *ปัจจัยภูมิหลังวัฒนธรรมการเมืองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้นำเยาวชนไทย* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

อรปวีณ์ นามสนิท. (2559). *การวิเคราะห์เนื้อหาเรื่องประชาธิปไตยในกลุ่มสาระสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมในระดับประถมศึกษา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร.

อุรารัตน์ ทรัพย์มูล. (2555, 17 มิถุนายน). *การเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย*. สืบค้นจาก http://kruaom55.blogspot.com/2012/06/blog-post_17.html

ภาษาอังกฤษ

Durfjord, K., Fumat, Y., Kuser, M. P., & Anderson, R. (2004). *Professional guidance: Citizenship education and identity in courses for those who will work with pre-school children*. London: CiCe Central Coordination Unit.

Gartrell, D. (2012). *Education for a civil society: How guidance teaches young children democratic life skills*. Washington, DC: The National Association for the Education of Young Children.

Gartrell, D. (2013). Democratic life skill 2: Guiding children to express strong emotion in nonhurting ways. *Young Children*, 68(1), 90. Leer Foundation

Moss, P. (2007). *Bringing politics into the nursery: Early childhood education as a democratic practice. Working Paper 43*. The Hague, Netherlands: Bernard van Leer Foundation.

Vonta, T. (2007). Vygotsky's ideas in the new democracies. *Children in Europe, Vygotsky Issue*(13), 21–23.